

Idän uhka identiteettinä

Venäläinen on ryöstänyt Karjalaa läpi historian. Oppikirjat kertovat vuosisataisista sodista, linnavuoriromantiikka on tuonut vainovalkeat paikallishistoriaan ja eri puolella olevia hautaamia selitetään sotahautauksiksi. Sotahistorian sanoma on Suomen sankarillinen puolustautuminen itää vastaan, eikä nykyisyysskään ole vailla haastavia uhkia siltä suunnalta.

Idän uhan tie suomalaisuuden toteemiksi on pitkä. 1500-luvun Ruotsin valtakunnan itäisen hallintoyksikön vaakunaan kuvattiin eurooppalaista turkkilaisuhkaa merkitsevä käyrämiekka, ja 1800-luvun kansallisromantikot korostivat suomalaisten yhtenäistä menneisyyttä ja eroa venäläisyydestä. Sortovuosina kaksoiskotka raateli länsimaista laillisuusperiaatetta, ja valkoisen isänmaallisuuden peruskiveksi muodostui vapaussodan voitto ”ryssien” käytyreistä. Itsenäisen kansakunnan historia piti kirkastaa yhtenäisellä sanomalla. Jalmari Jaakkolan mukaan ”koko historiamme syvällisin ja selväpiirteisin ongelma on taistelu idän ja lännen välillä”. Nimistöä ja kieltä uudistettiin ja lopulta suomalainen Petroskoikin sai väistyä ”oikeaa”, sotaista historiakuva paremmin välittävän Äänislinnan tieltä.

Ruotsalainen kuninkuus oikeutti valtaansa idän uhalla 1400-luvulta lähtien. Kronikoitsijat kirjoittivat sankarikertomuksia ja ulottivat lännen etuvartioaseman edeltäviin vuosisatoihin tulkitsemalla vanhojen paavillisten kirjeiden lausahduksia. Kirkko kirkasti pyhien Eerikin ja Olavin sanomaa läntisen kristikunnan esiteltijoina.

Moskovan ruhtinaat uskottelivat olevansa oikeauskoisen maailman puolustajia idän pakanoi-

ta ja lännen vääräuskoisia vastaan. Novgorodin valloitus ja sodat Puolaa, Liettuaa ja Ruotsia vastaan torjuivat lännen vihamielistä laajenemista. Kun Pietari Suuri juhli Uudenkaupungin rauhan kolmivuotispäivää, hän siirretti Vladimiriasta Pietariin Aleksanteri Nevskin jäännökset ja perusti juhlapäivän lännestä saavutetun voiton kunniaksi. Aleksanterihan löi ruotsalaiset Nevajoella 1240 ja saksalaiset Peipsijärven jäällä 1242.

Idän ja lännen ideologisen vastakkainasettelun kärjistyessä 1500-luvulla ei kuitenkaan ollut mitään Ruotsia tai Venäjää, jotka olisivat kohdanneet toisensa Suomessa. Ei myöskään ollut suomalaisia, joilla olisi ollut historiallinen tehtävä vaalittavanaan. Oli muotoutuva ruotsalainen ja moskovalainen ruhtinaanvalta, jotka tunkeutuivat yhä syrjäisemmille alueille. Siellä asuneet metsästäjä-kalastajaväestöt puhuivat suomensukuisia kieliä, mutta eivät kokeneet yhteistä identiteettiä sen enempää toistensa kuin turkulaisten, tukholmalaisten tai moskovalais-tenkaan kanssa.

Valtakuntien kasvu pakotti nämä väestöt resurssikilpailuun ja elinkeinomuutokseen: pysyvän viljelyn aloittamiseen. Tämä näkyy 1400-luvun lopulta alkaen riitoina ja hävityksinä: savolaiset ryöstivät hämäläisiä, karjalaiset savolaisia ja pohjalaiset saamelaisia. Näistä sodista oikeat ruotsalaiset ja venäläiset olivat kaukana. Valtakuntien määriteltäessä verotusalueita sai muinainen Pähkinäsaaren rauha (1323) uuden arvon. Historiaa ”parannettiin”, jotta muinainen oikeus alueisiin tulisi selväksi. Museovirasto uskoo yhä, että Olavinlinna perustettiin itärajalle turvaamaan uudisasutusta. Todellisuudessa se muodosti solmun 1400-luvun lopun valtaverkos-

tossa: toi kuninkaanvallan erämaan arkipäivään ja alisti asukkaat veronmaksajiksi.

Valtakunnallinen ja paikallinen todellisuus on erotettava toisistaan. Joskus historioitsijat pitävät fetišseinään kirjallisia lähteitä, mutta maailma ei rajoitu niihin. Keittiön likasangon jätteistä voi päätellä jotakin omasta lähihistoriasta, kun taas kirjallinen lähde on sekin vain jäte kirjallisen kulttuurin toiminnasta. Se ei kerro ei-kirjallisesta kulttuurista.

Alueidentiteettiä muodostui keskusten eliitin piiriin 1500-luvulla, mutta vielä 1700-luvulla saloalueet olivat kristillis-eurooppalaisen, kirjallisen maailman ulkopuolella. Paikalliset elinkeinot sanelivat toimintaa, eivätkä valtakuntien rajat ohjanneet rajakarjalaista todellisuutta ennen Stalinin Neuvostoliittoa: vieras oli kaukaa tullut, mutta suomensukuista kieltä puhuva: *ruotshi* oli läntinen suomalainen ja *ryssä* itäinen suomalainen. Integroituva valtakunta satoi vähitellen alueita ihmisineen kohti omaa keskustaan ja teki rajan havaittavaksi paikallistasolla. Ruotsin ja Moskovan uudet viranomaiset ja seurakunnat toivat valtakunnan arkipäivään: raja erotti Ruotsin lain ja veron alueen Moskovan lain ja veron alueesta. Aiemmin raja oli tarkoittanut mystistä eroa tämän- ja tuonpuolisen välillä.

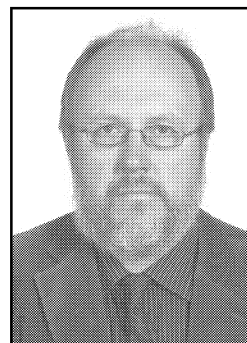
Idässä asuva väestö otti kieleensä uudissanvoja venäjältä; lännessä niitä lainattiin ruotsista. Idässä tuomitsi *sutja* ja lännessä tuomari. Hallinto jakoi väkeä suomalaisiin ja karjalaisiin ja käytti heistä vieraskielisissä asiakirjoissaan uskonnollista ja kansallista identiteettiä tarkoittavia nimityksiä. Ei kuitenkaan tiedetä, kuinka oikeiksi ihmiset kokivat nuo ruotsiksi ja venäjäksi kirjatut käsitteet.

Itä-Suomi ja Karjala ovat olleet historiassa rauhallista seutua: sodat ovat olleet harvinaisia ennen toista maailmansotaa. Aseet ovat poikkeuksia arkeologisen aineksen joukossa, eivätkä tutkijat enää usko linnavuorten sotaisiin selityksiin. Itä-Suomen väestön y-kromosomiperimä on mykistävän rajoittunutta koko maailman mitassa, mikä osoittaa, että isäperimältään väki on sisäisesti kasvanut eli ulkopuolisia miehiä on alueella liikkunut vähän. Tämäkin asettaa sodat,

invaasiot ja kolonisaatiot puntariin.

Rajavastakohtaisuus oli niin tärkeä Venäjän ja Ruotsin identiteetin osa, että uhasta tuli ydinsisältö raja-alueiden integroimisessa osaksi kansakuntaa. Puuttuvaa historiaa piti luoda kirjallisuudessa. Kultti- ja vaihdantapaikkoina olleet linnavuoret muuttuivat sotanäyttämöiksi ja niiden ympärille sepiteltiin kertomuksia vainovalkeista. Viipurin pamaus on tunnetusti vain satua, ja ”oikean” sotahistorian kuvaaminen on vaatinut keksittyjä taistelupaikkoja: Tohmajärven Suomen sodan taistelupaikan alueella ei ole käyty mitään taisteluita. Saarikalmistojen sotaistet selitykset eivät perustu mihinkään: ne lienevät olleet tavallinen hautausmuoto itäisessä Suomessa aina 1700-luvulle saakka.

Yhteisen uhan luominen identiteetiksi on osa yhtenäisen kansakunnan rakentamista. Aluksi se tunnetaan vain ruhtinaan hovin ja kirkon johdon piiristä. Vähitellen koululaitos, valtiokirkko ja yleinen sivistyminen jakoivat kertomukset koko kansakunnan omaisuudeksi. Häkellyttävää on se, kuinka kiistattomina todellisuuden osina Suomen sotaista historiaa ja suomalais-venäläisiä hävitysretkiä pidetään yhä kulttuurillisessa ja poliittisessa keskustelussa ja kuinka niitä esitetään tieteellisissäkin teoksissa tosiasioina ilman, että väitteiden perusteita olisi kukaan tarkastanut.

J u k k a K o r p e l a

Kirjoittaja on Joensuun yliopiston historian laitoksen professori.